

Robert Fossier, *Enfance de l'Europe X-e - XII-e siècles — aspects économiques et sociaux*, P.U.F., Paris 1982, t. 1 — *L'Homme et son espace*, ss. 608; t. 2 — *Structures et problèmes*, ss. 609 - 1128. Nouvelle Clio nr. 17 i 17 bis.

Autor należy do najwybitniejszych, oryginalnie myślących specjalistów dziejów społecznych Europy wieków średnich (por. o jego *Histoire sociale de l'Occident médiéval* z 1970 r., Czas. Prawno-Hist., t. XXIV, 1972, z. 1). Na użytek serii mającej za zadanie wprowadzać czytelnika w kolejne epoki i zagadnienia ujmowanej w sposób integralny historii opracował on prawdziwą „summę” wiedzy w odniesieniu do obszarów rozciągających się od Wysp Brytyjskich po Łabę oraz między Bałtykiem a Adriatykiem. Próbuje też Autor penetrować obszar Słowiańszczyzny Zachodniej, choć z nierównomiernym skutkiem, ciekawie np. w odniesieniu do procesów miastotwórczych i wręcz bałamutnie, jeśli chodzi o struktury polityczne (niezrozumienie sensu najnowszych badań wydobywających aspekt występowania tu tzw. scentralizowanego feudalizmu i wspartej o niego, stosunkowo silnej władzy państwowej). Historię społeczną rozumie Autor szeroko, włączając w jej ramy obok tradycyjnie uwzględnianych stosunków międzyludzkich kształtujących się w związku z procesem produkcji, w tym zróżnicowanie klasowe i warstwowe, również te skupiające się wokół takich instytucji, jak rodzina czy różnorakie wspólnoty terytorialne (sąsiedzka, parafialna, państwowa). Wiele uwagi poświęca też Autor takim kwestiom, jak ciężące nad jednostką różne formy przymusu i kontroli społecznej.

Dzięki postępowi badań szczegółowych w skali całego prezentowanego w książce makroregionu poszczególne kwestie, jak np. formy organizacji wielkiej własności ziemskiej, zależności chłopskiej, organizacji wymiany i produkcji, miast czy rodzaje zależności lennej ukazano z uwzględnieniem ich lokalnych odmian czy specyfiki, np. przez zestawianie stosunków ukształtowanych na północy, w centrum czy południu kontynentu. Choć Autor zdaje sobie sprawę z tego, iż zajmuje się czasami „prestatystycznymi”, gdzie tylko to jest możliwe, ucieka się do ujęć kwantytatywnych, widząc w nich możliwość zbliżenia do rzeczywistości historycznej. Tak postąpił on np. w odniesieniu do kwestii powszechności stosunków zależności lennej, licząc w wybranych seriach tekstów częstotliwość występowania pojęć mogących mieć związek z badanym zagadnieniem. W rezultacie dochodzi R. Fossier do zastanawiającej, choć kontrowersyjnej konkluzji, iż z globalnie ujmowanej historii europejskiej należy wyeliminować pojęcie „feudalizm”. W swym etymologicznym sensie pojęcie to jest adekwatne jedynie dla obszarów, na których stosowany był kontrakt lenny. Na tych ostatnich zaś stosunek senior—wasal obejmować miał znikomy procent ogółu stosunków zależności międzyludzkiej. Jako ich najbardziej upowszechnioną formę widzi Autor system władztwa respective zwierzchnictwa gruntowego — *seigneurie*. Zbliżają się do tegoż punktu widzenia autorzy książki poświęconej przemianom feudalnym X-XII w. J. Poly i E. Bournazel w tomie 16 Nouvelle Clio (por. Czas. Prawno-Hist., XXXIV, 1982, z. 1). Jak wszystkie tomy wspomnianej kolekcji i niniejsza praca podzielona została na trzy części: informację bibliograficzną (ponad tysiąc różnorodnych pozycji), bilans wiedzy oraz problemy badawcze pozostające otworem. Do tych ostatnich zaliczył Autor problematykę rodziny, zagadnienie istoty oraz wzajemnych relacji kategorii społecznych *nobiles* i *milites*, problematykę istoty miast oraz funkcje kruszców szlacheckich.